

Osmanlı Devleti’nin sınırları genişleyip bir imparatorluk haline gelmesiyle, Türk yazı dilinde de önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişimde, Arap, Fars dillerinin Türk diline girmesi gibi sebepler etkili olmuştur. Türkçeye giren Arapça ve Farsça kurallar ve kelimeler, onun gelişme yolunu tıkayacak engeller oluşturmuş ve bir süre sonra da onu kısırlaştırmıştır. Osmanlı Devleti’nde Tanzimat dönemi, toplumsal bakımdan olduğu gibi dil konusunda da, bir gelişmenin başlangıcı sayılabilir. Bu dönemde, Batı dünyasındaki ulusçuluk akımları ile ilgili düşünceler yavaş yavaş Türk toplumunu etkilemeye başlamış, kültür ve düşünce alanında bir takım değişimler ortaya çıkmıştır. Tanzimat döneminde ele alınan önemli konulardan biri de Osmanlı yazı dilinin sadeleştirilmesi meselesiydi. Tanzimat dönemi ile başlayan dilin sadeleştirilmesi tartışmaları, İkinci Meşrutiyet döneminde daha çok önem kazanmıştır. Türkçülük akımının etkisiyle, Genç Kalemler ve benzeri dergiler çevresinde toplanan yazarlar, Türkçeyi sadeleştirmek, Arapça ve Farsça kurallardan arındırmak gayesi ile çalışmışlardır. Batılılaşma süreciyle birlikte başlayan dil tartışmaları, Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne aktarılan önemli miraslardan biri olmuştur. Cumhuriyet döneminin dil politikalarının temelinde, hem ulusal birliği temin etmek hem de çağdaşlaşmanın gereği olan büyük bir zihniyet değişimini gerçekleştirmek vardır. Bu amaçla, Türkçenin dünya dilleri arasında layık olduğu yeri alabilmesi için, Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren önemli adımlar atılmıştır. Latin harfleri esasına dayalı Türk alfabesinin kabulü, Türk Dil Kurumunun açılması, dil kurultayları bu çalışmaların en önemlileridir. Çalışmada, Cumhuriyet’in ilk yıllarında dil alanında atılan bu adımların TBMM’deki yansımaları incelenmeye ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Analiz sonucunda dil konusunda, TBMM’ye tarihi ifadelerin yansıdığı görülmüştür. Ayrıca dil meselesinin, TBMM’de mebusların hassasiyetle üzerinde durdukları bir konu olduğu anlaşılmıştır. Bu kapsamda mebuslar, Türkçe üzerindeki yabancı kelimelerin etkilerini eleştirmiş ve dilin ıslahı yolunda çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Her vesile ile Türkçenin yabancı dillerin boyunduruğundan kurtulması gerektiğini vurgulayarak, TBMM’nin bu işte önyak olması gerektiğini savunmuşlardır. Bu kapsamda dil konusunda, dışarıda yürütülen çok yönlü çabaların TBMM’ye de yansıdığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Dil İnkılabı, Türkçe, Türkçenin Sadeleşmesi, Türk Dili, Dil Politikası.

REFLECTION OF THE LANGUAGE REVOLUTION ON THE TBMM

(1923-1938)

ABSTRACT

As the Ottoman Empire expanded its borders and became an empire, major changes also occurred in the course of the Turkish written language. This change was influenced by factors such as the penetration of Arabic and Persian languages into the Turkish language. Arabic and Persian words and rules that entered Turkish stood as obstacles to blocking its natural flow and path of development, and after a while, rendered it sterile. The Tanzimat period in the Ottoman Empire can be considered the beginning of a development both socially and

* Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, Tokat/TÜRKİYE, E-Posta: eryamanayse@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5571-7776.

linguistically. During this period, ideas about nationalist movements in the Western world gradually began to affect Turkish society, and some changes occurred in the field of culture and thought. One of the issues emphasized during the Tanzimat period was the simplification of the Ottoman written language. The issue of simplifying the language would gain more importance during the Second Constitutional Monarchy period. Under the influence of the Turkism movement, writers gathered around Genç Kalemler and similar magazines, and worked to simplify the Turkish language and purify it from Arabic and Persian rules. Language debates that began with the Westernization process are one of the issues inherited from the Ottoman Empire to the Republic of Türkiye. The language policies of the Republican era were based on both ensuring national unity and achieving a major change in mentality required by modernization. For this purpose, important steps have been taken since the early years of the Republic to ensure that Turkish takes its rightful place among the world languages. The acceptance of the Turkish alphabet based on Latin letters, the opening of the Turkish Language Association, and language congresses are the most important of these efforts. In this study, the reflections of the language revolution in the Turkish Grand National Assembly were tried to be examined and evaluated. As a result of the analysis, it was seen that historical expressions were reflected in the Turkish Grand National Assembly regarding the language. It is also understood that the language issue is an issue that the deputies in the Turkish Grand National Assembly pay careful attention to. In this context, the deputies criticized the effects of foreign words on Turkish and made various attempts to reform the language. They emphasized on every occasion that Turkish should be freed from the yoke of foreign languages and argued that the Turkish Grand National Assembly should take the lead in this work. In this context, it can be said that the multifaceted efforts carried out abroad on the issue of language are also reflected in the Parliament.

Keywords: Language Revolution, Turkish, Simplification of Turkish, Turkish Language, Language Policy.

GİRİŞ

18. yüzyılda modern dönemin başlamasıyla birlikte ortaya çıkan ulus-devletler ve reform hareketleri ile birlikte, dil politik bir araç haline gelmiştir. Bu süreçte dil, yeni kimliklerin inşasında önemli bir rol oynamıştır. Siyasal ulusçuluk, ilk olarak Fransız Devrimi'nde ortaya çıkmış ve monarşiye karşı verilen mücadelenin bir sonucu olarak şekillenmiştir. Ulus-devlet, bürokrasiden eğitime, spordan sanata kadar pek çok alanda ulusal bir kimlik doğrultusunda yeniden şekillendirilmeye başlanmıştır. Amaç, yurttaşı en üst aidiyet biçimi olarak “ulus”a bağlı kılmaktır.¹ Bu doğrultuda, ulusu oluşturan bireylerin ortak bir kimlik etrafında birleşmesini sağlamak amacıyla özel olaylar vurgulanmış ve birliği temsil eden semboller ön plana çıkarılmıştır.² Millî kimliğin inşasında temel rol oynayan bu unsurlar; başta dil olmak üzere, tarih ve kültür gibi öğelerden oluşmaktadır.³ Bu bağlamda dil, en güçlü ulus inşa araçlarından biri olarak görülmüştür. Ulusçuluk çağı öncesinde devletler ortak dili bir uluslaştırma aracı olarak kullanmasa da, onun toplumsal bilinç oluşturmada oynadığı rol kısmen fark edilmişti. Ancak 18. yüzyıldan itibaren dil, ulusal kimliğin oluşum sürecinde en belirleyici unsurlardan biri haline gelmiştir.⁴

Görüldüğü üzere dil, bir ulusu ulus yapan unsurların başında gelmektedir. Çünkü bir yapının ulusal bir kimlik kazanabilmesi, her şeyden evvel o topluma ait özgün ve ortak bir dilin varlığına bağlıdır. Dil, bir ulusun duygu ve düşünce yapısıyla, toplumsal ve tarihi yaşamıyla geliştiği için ulusal kimliğin bir damgası ve ayrılmaz bir unsurudur. Ayrıca dil, toplumun içinde bulunduğu sosyal ve tarihî koşullar çerçevesinde değişip gelişir. Konu Türk tarihi açısından değerlendirildiğinde, bu kapsamda yapılacak kısa bir özetleme, Türk dil devrimin gerekçesini bütün açıklığı ile ortaya koyacaktır.⁵

Bilindiği üzere Türkler, 11. yüzyılda Anadolu'ya gelip, Selçuklu Devleti'ni kurdukları zaman, artık İslamiyet'i kabul etmiş Müslüman bir devlet niteliği taşıyorlardı. Selçuklular, İslam dinini kabul ettikten sonra içinde bulundukları yeni kültür alanında, bu kültürün gerektirdiği dinî, edebî, felsefî ve bilimsel kavramları kendi dillerinde oluşturmak yerine, Arapça ve Farsçayı benimsemeyi tercih etmişlerdir. Öyle ki, Arapça ve Farsça, Selçukluların devlet dili haline gelecek kadar büyük bir önem kazanmıştır. 15. yüzyılın ortalarında Osmanlı Devleti'nin sınırlarını genişleterek bir imparatorluğa dönüşmesi, Türk yazı dilinin gelişiminde de önemli değişimlere yol açacaktır. Bu değişimde, Osmanlılık anlayışına uygun olarak millî şuurun gittikçe zayıflaması, Arap, Fars dillerinin Türk diline işlenmesi gibi sebepler etkili olmuştur. Böylece Arapça, Farsça ve Türkçenin

¹Hüseyin Sadoğlu, *Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s. 3.

²Celalettin Vatandaş, *Ulusal Kimlik, Türk Ulusçuluğunun Doğuşu*, Açılım Kitap, İstanbul 2004, s. 53.

³Sinem Şahangil, “Küreselleşmeye Karşı Ulus Devlet: Milli Kimliğin Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 19, S. 36-1, 2016, s. 606.

⁴Sadoğlu, *age*, s. 27.

⁵Zeynep Korkmaz, *Cumhuriyet Döneminde Türk Dili*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1973, s. 9.

karışımı ile üçlü bir dil oluşmuştur. Bu dillerin farklı dil ailelerine mensup olması, yapıları ve işleyişleri arasında tam bir uyum ve bütünlük sağlanmasını engellemiştir.⁶ Tüm bu gelişmelerin sonucunda, 15. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı İmparatorluğu, iki dilli bir devlet haline gelmiştir. Bir tarafta, Selçuklular ve Anadolu Beylikleri döneminden beri doğal akışı içinde gelişimini sürdüren “konuşma dili”, diğer tarafta ise bu dilden uzaklaşarak farklı bir yapı kazanan “yazı dili” bulunuyordu. Bu durum, doğal olarak aydın kesim ile halk arasında bir dil uçurumu yaratmıştır. İşte, Türkçenin yerini alan Osmanlıca, Tanzimat dönemine kadar bu özellikleriyle varlığını sürdürmüştür.⁷

1839 yılında ilan edilen ve Tanzimat Fermanı olarak bilinen Gülhane Hatt-ı Hümayunu, ülkede toplumsal alanda olduğu gibi dil açısından da önemli bir değişim sürecinin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Yüzyıllar boyunca sadece İslam kültür ve çevresinin etkisi altında kalmış olan Türk toplumu, Tanzimat’la birlikte Batı’ya yönelmiştir. Batı dünyasındaki “Aydınlanma Çağı” ve “ulusçuluk” akımları ile ilgili düşünceler yavaş yavaş Türk toplumunu etkilemeye başlamış, kültür ve düşünce alanında bir takım değişimler ortaya çıkmıştır. Bu dönemin konumuz açısından en önemli yönü ise, Türkçeyi yabancı öğelerden temizleme düşüncelerinin doğmaya başlamasıdır.⁸

Tanzimat dönemi ile birlikte üzerinde durulan konulardan biri de, Osmanlı yazı dilinin sadeleştirilmesi meselesidir. Tanzimat hareketi, halka yönelik bir dönüşüm süreci olduğu için, edebiyatta da halkın anlayabileceği bir dilin kullanılmasına önem verilmesi kaçınılmazdı. Başta Ahmet Mithat Efendi olmak üzere Şinasi, Ahmet Cevdet Paşa, Muallim Naci gibi kişiler bu düşüncenin uygulanmasında öncülük etmişlerdir.⁹ Diğer taraftan Türk dilinin sadeleşmesi işinde dergi ve gazetelerin işlevi büyük olmuştur. Gazete ve dergilerle ileri sürülen düşüncelerin geniş kitlelere ulaşabilmesi, yazılarda herkesin anlayabileceği sade bir dil kullanılmasını gerektiriyordu. İlk büyük yazarların bu alanda gösterdiği çaba, Türkçenin sadeleşme sürecini başlatacaktır. Türk gazeteciliğinin öncüsü Şinasi, Ağâh Efendi birlikte 1860’da çıkardığı *Tercümân-ı Ahvâl* gazetesinin ilk sayısının önsözünde, yazılarını herkesin anlayabileceği bir dille yazacağını belirtmiştir.¹⁰ Ancak, tüm çabalarına rağmen, karşılaştıkları zorluklar ve yapılması gereken işlerin çokluğu, Tanzimatçıların hedeflerine tam anlamıyla ulaşmasını engellemiştir. Yaptıklarında yaşadıkları tereddüt ve kararsızlık, onları sık sık fikir ayrılıklarına sürüklemiştir. Fakat tüm bu belirsizliklere rağmen, bu düşünceler dönemi açısından büyük bir değer ve önem taşımaktadır.¹¹

Tanzimat döneminden itibaren üzerinde durulmaya başlanan dilin sadeleştirilmesi konusu, İkinci Meşrutiyet döneminde daha çok önem kazanacaktır. Türkçülük akımının etkisiyle, *Genç Kalemler* ve benzeri dergiler çevresinde toplanan yazarlar, Türkçeyi sadeleştirmek, Arapça ve Farsça tamlamalardan, kurallardan arındırmak gayesi ile çalışmaya başlamışlardır. Bu hareket, İstanbul’da sade bir Osmanlı Türkçesiyle yazma isteği ile 1909’da kurulan *Türk Derneği*, Selanik’te “yeni lisan” adıyla dilde Türkçe kuralların hâkim olmasını isteyen *Genç Kalemler* (1911), yine aynı yıllarda İstanbul’da dilde sadeliği benimseyen *Türk Yurdu* dergileri ile gelişme olanağını bulmuştur.¹² Bu dönemde dil meselesi, önceki dönemlerdeki sadeleşme girişimlerinden farklı olarak, tarihi ve toplumsal gerçeklere uygun, sistemli bir dava şeklinde ele alınmıştır.¹³ Ardından Balkan Savaşları’nın başarısızlıkla sonuçlanması ve Rumeli’deki toprakların kaybedilmesi, birçok genci uyarmış, milliyet duygularını kamçulamıştır. Bu gençler, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nden yardım görmeye başlayan Türk Ocağı’nın çalışmalarına katılmışlar, Türkçeyi ve millî edebiyatı savunmaya koyulmuşlardır.¹⁴ Balkan Savaşları’ndan sonra *Türk Yurdu* çizgisinde yayımlanmaya başlayan haftalık *Halka Doğru* ve *Türk Sözü* dergileri, halka anlayabileceği bir dille hitap ederek ulusçuluk düşüncesi etrafında bir birlik oluşturmayı ve bu doğrultuda “sade dil” sorununu yaygınlaştırmayı amaç edinmiştir.¹⁵

Türk toplum hayatının ve 1908’den sonraki Türk milliyetçiliğinin gidişinde büyük etkisi olan Ziya Gökalp, dil meselesindeki düşüncelerini *Türkçülüğün Esasları* isimli eserinde açıklamıştır. Gökalp, Türkçülük hareketinde dil meselesini halledilmesi gereken bir unsur olarak görmekteydi. Ona göre, Türkçe karşılığı bulunan Arapça ve Farsça kelimeler dilden atılmalı idi. Gerekli görüldüğünde de, diğer Türk lehçelerinden kelimeler alınabilirdi. Ayrıca yeni terimler için halk diline başvurulması gerektiğini savunan Gökalp, ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz hazinesi bakımından yeni Türkçenin temelini İstanbul Türkçesine dayanması gerektiğini

⁶Zeynep Korkmaz, “Dilde ‘Doğal Gelişme’ ve ‘Devrim’ Açısından Türk Dil Devrimi”, *Türkoloji Dergisi*, C. 4, S. 1, 1972, s. 101vd.

⁷Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, 3.Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. C.

⁸Kamile İmer, *Dilde Değişme ve Gelişme Açısından Türk Dil Devrimi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1976, s. 70.

⁹Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, s. CII; Ahmet B. Ercilasun, “Tarihi Akışı İçinde ve Cumhuriyet Döneminde Türk Dili”, *BAL-TAM Türkçülük Bilgisi Dergisi*, S. 1, Eylül 2004, s. 14.

¹⁰Agâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, İkinci Basım, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1960, s. 82.

¹¹Levend, *age*, s. 138.

¹²Agâh Sırrı Levend, “Dilde Özleşme Hareketinin Tarihçesi”, *Dil Devrimi Üzerine*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1967, s. 19-20; Şerafettin Turan, Sevgi Özel, 75. *Yılda Türkçenin ve Dil Devriminin Öyküsü*, Dil Derneği Yayınları, Ankara 2007, s. 54.

¹³Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, s. CIII.

¹⁴Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, s. 337.

¹⁵İmer, *age*, s. 73.

savunmaktaydı.¹⁶ Yaşanan bütün bu gelişmelerle birlikte Türkçe, özellikle eski dönemlerdeki yapısından oldukça farklılaşmış, 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan “dil inşası” hakkındaki girişimler sonuç vermeye başlamıştı. Türkçenin, Cumhuriyet dönemine yabancı kalıp ve kurallardan büyük ölçüde arınmış bir şekilde ulaşmasının, bu tür girişimlerin bir sonucu olduğu söylenebilir.¹⁷

Yukarıda izah edildiği üzere dil tartışmaları, Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne miras olarak kalan hususlardan biridir. Cumhuriyet döneminin dil politikalarının temelinde, hem ulusal birliği temin etmek hem de çağdaşlaşmanın gereği olan büyük bir zihniyet değişimini gerçekleştirmek vardır.¹⁸ Bu bağlamda millî bilincin oluşturulması için Türk dili ve tarihi alanında yapılacak çalışmalara büyük önem verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra, 1 Kasım 1928 tarihinde Türkçenin ses yapısına daha uygun Latin harfleri kabul edilmiş, ardından Türkçenin özleştirilmesi ve geliştirilmesi yönündeki çalışmaları daha sistemli bir şekilde yürütmek amacıyla Türk Dil Tetkik Cemiyeti kurulmuş ve dil kurultayları düzenlenmiştir.¹⁹

Çalışmada Dil İnkılabı'nın TBMM'ye ne şekilde yansıdığı incelenmeye ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Devletin resmî kaynaklarına dayalı olarak yapılan bu çalışma ile dil konusunda mebusların algı, tutum, öneri ve girişimlerinin neler olduğunu ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu bağlamda bir yandan mebusların sürece olan katkıları, diğer yandan dilin modernleşme ve millileşme sürecindeki yeri ve önemi açığa çıkarılarak sürecin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamak hedeflenmiştir.

1. Dil İnkılabı'na Genel Bir Bakış

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sosyal ve siyasi koşulları yakından takip eden Gazi Mustafa Kemal, imparatorluğun yıkılışının kökleri derin sosyal temellere dayanan çöküntülerden kaynaklandığını çok iyi anlamıştı. Ayrıca, Tanzimat devrinden itibaren yapılan kısmi düzenlemelerin yetersiz kaldığını da fark etmişti. Çağdaş değerlere ulaşabilmek için, öncelikle milletin kendi kimliğini yaratması ve bu kimlik doğrultusunda her türlü gelişime açık bir sosyal yapıya kavuşturulması lazımdı.²⁰ Batı kültürüne yönelen Türk milletinin yüksek bir kültür seviyesine ulaşabilmesi için öncelikle kendi kimliğine dönmesi ve zenginleştirilmiş, güçlü bir ulusal dile sahip olması gerekiyordu.²¹

Mustafa Kemal Atatürk, dil birliğini sağlamadan ulus devlet olunamayacağı gerçeğinden hareketle, bu konuya her zaman büyük önem vermiştir. *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları* isimli eserde, konunun önemini şu şekilde ifade etmiştir: “*Türk milletinin dili, Türkçedir. Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır. Bir de, Türk dili, Türk milleti için mukaddes bir hazinedir. Çünkü Türk milletinin geçirdiği nihayetsiz badireler içinde, ahlakının, ananelerinin, hatıralarının, menfaatlerinin, elhasıl bugün kendi milliyetini yapan her şeyin, dili sayesinde muhafaza olduğunu görüyor.*”²²

Gelişmeyi amaçlayan bir milletin, öncelikle kendi varlığının ve kimliğinin sembolü olan diline ve tarihine sahip çıkması gerekiyordu. Ancak, bu önemli kültürel konulara adım atabilmek için öncelikle yazı reformuyla başlamak gerekiyordu.²³ Osmanlıcanının içerisinde Arapça ve Farsça kelimelerin artması, Türkçedeki bazı ses ve kelimeleri karşılayamaması Tanzimat döneminde birçok aydın tarafından alfabe konusunda tartışmaların başlamasına neden olmuştu. Bu tartışmalar Cumhuriyet'in ilanı sonrasında da devam etmiştir. Alfabe konusu, mecliste de uzun zaman tartışma konusu olmuştu. Alfabe karşıtları ve taraftar olanlar meclis dışında da tartışmalarını sürdürmüşlerdir. Tanzimat'tan beri tartışılan bu konuyu Mustafa Kemal Atatürk, uzun yıllar yakından incelemiş, toplumun ve devletin inkılabı hazır olduğunu düşündüğü zamanda gerekli çalışmaları yaparak halkı kendi bilinçlendirmiştir.²⁴

Bu kapsamda Türk dili ve Türk dili ile ilgili bütün ilmî meselelerde çalışmaları yürütmek üzere, TBMM'nin 20.03.1926 tarihli oturumunda, Maarif Teşkilâtına Dair Kanun'un 1. maddesi gereğince, bir Dil Heyetinin teşkil edildiği görülmektedir.²⁵ Adı geçen kanun meclis gündemine geldiğinde, Maarif Vekili Mustafa Necati Bey yaptığı konuşmada, Türkiye'deki dil konusunun önemli bir mesele olduğunu, bundan dolayı mevcut dili tetkik etmek, lügat hazırlamak için bir dil heyetine duyulan ihtiyaç gerekçesi ile kanunun düzenlendiğini

¹⁶Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, 9.Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021, s. 150-151.

¹⁷İmer, *age*, s. 73.

¹⁸Gökhan Yavuz Demir, “Türk Tarih Tezi ile Türk Dil Tezinin Kavşağında Güneş-Dil Teorisi”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, S. 19, 2010, s. 388.

¹⁹Nagihan Özdemir, “Atatürk Dönemi Türk Dil Kurultayları ve Güneş Dil Teorisi”, *Atatürk Dergisi*, C. 12, S. 1, 2023, s. 19-20.

²⁰Zeynep Korkmaz, “Atatürk ve Yazı İnkılabı Üzerine”, *Erdem*, C. 11, S. 31, 1998, s. 171-172.

²¹Korkmaz, “Dilde ‘Doğal Gelişme’ ve ‘Devrim’ Açısından Türk Dil Devrimi”, s. 105- 106.

²²Afet İnan, *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, s. 19.

²³Korkmaz, “Atatürk ve Yazı İnkılabı Üzerine”, s. 172.

²⁴Mehmet Biçici, Zeynep Yıldız Özlü, “Harf İnkılabı Üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Çıkan Tartışmalar Ve Karşıt Görüşler”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. 6, S. 1, Mart 2020, s. 180-197.

²⁵Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), Dönem:2, Cilt:23, 20.03.1926, s. 270; T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.18.1.1/25.39.18, 29.06.1927.

belirtmiştir.²⁶ Nitekim daha sonra Bakanlar Kurulunun 23 Mayıs 1928 tarihli toplantısında, Atatürk'ün isteği ve Millî Eğitim Bakanlığının teklifi ile Latin harflerinin dilimize uygulanması konusunu inceleyecek bir komisyon kurulmasına da ayrıca karar verilecektir.²⁷

Kurulan Dil Encümeni üyelerinin kimliğine bakıldığında, siyasal kimlikli aydınların ağırlık taşıdığı görülmektedir: İzmir Mebusu ve Maarif Vekili Mustafa Necati, Talim Terbiye Dairesi Reisi Mehmet Emin (Erişirgil), Talim Terbiye Dairesi Üyesi Mehmet İhsan (Sungu), Bolu Mebusu Falih Rıfkı (Atay), Afyonkarahisar Mebusu Ruşen Eşref (Ünaydın), Mardin Mebusu Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Darülfünun Müderrisi Ragıp Hulûsi (Özdem), Darülfünun eski muallimlerinden ve IV. dönemde Çanakkale mebusu olarak görev yapacak olan Ahmet Cevat (Emre), Elâziz Mebusu Fazıl Ahmet (Aykaç) ve Hariciye Vekâletinden İbrahim Osman (Karantay), V. dönemde Burdur mebusu olarak görev yapacak olan İbrahim Necmi (Dilmen), Zonguldak Mebusu Celâl Sahir (Erozan), Edebiyat Tarihi Araştırmacısı İsmail Hikmet (Ertaylan) ve Demokrat Parti döneminde Millî Eğitim Bakanlığı görevi yapacak bir isim olan Hüseyin Avni (Başman) de encümene dâhil olan isimler arasındaydı.²⁸ Nihayetinde adı geçen encümen tarafından yeni Türk alfabesinin belirlenmesi için sürdürülen hazırlıklar 6 Ağustos 1928 tarihinde tamamlanmıştır. Komisyon tarafından Latin harfleri esasına dayalı yeni Türk alfabesi gramer ve imla kuralları ile birlikte hazır hale getirilmiştir.²⁹

Mustafa Kemal Atatürk, 9 Ağustos 1928 tarihinde Sarayburnu Parkı'nda yeni Türk harfleri ile ilgili olarak şu ifadelerde bulunmuştur: *“Bizim ahenktar, zengin lisanımız yeni Türk harfleri ile kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak ve bu lüzumu anlamak mecburiyetindeyiz. Anladığımızın asârına bütün kâinat yakın zamanda şahit olacaktır.”*³⁰

Yine Atatürk, meclisin 01.11.1928 tarihli oturumunda yaptığı açılış konuşmasında, yeni Türk harflerinin kabulünün, Türk diline katacağı canlılığı şu cümlelerle dile getirmiştir:

“Her vasıttan evvel Büyük Türk Milleti'ne, onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol haricinde, kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lâzımdır. Büyük Türk Milleti cehaletten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan böyle bir vasıta ile sıyrılabilir. Bu okuma yazma anahtarı ancak Latin esasından alınan Türk alfabesidir. Basit bir tecrübe Latin esasından Türk harflerinin, Türk diline ne kadar uygun olduğunu, şehirde ve köyde yaşı ilerlemiş Türk evlatlarının ne kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi meydana çıkarmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kararı ile Türk harflerinin katiyet ve kanuniyet kazanması bu memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacaktır.”³¹

Kendisinin bu ifadelerinden sonra, Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun Tasarısı, 1 Kasım 1928 tarihinde meclisçe kabul edilecektir.³² Böylece, köklü bir kültür devrimi niteliğindeki dil ve tarih inkılaplarının ilk temeli atılmış oluyordu.³³

Yerli dil özlemine bir an önce giderebilmek düşüncesi ile yazı devriminin gerçekleşmesini sağlamış olan Dil Encümeni, devrim gerçekleştikten sonra dağılmamış, yeni üyelerin katılmasıyla çalışmalarını sürdürmüştür. Fakat üyeler arasında beliren fikir ayrılıklarından dolayı istenen gelişme sağlanamamış, bunun üzerine de heyet dağılmıştır. Tüm bu gelişmelerin ardından özerk bir kurumun teşkil edilmesi gündeme gelmiştir. Bu gelişmelerin sonucunda, Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleri ile 12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyetin amacı, *“Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak, onu dünya dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erdirmek”* tir. Cemiyet, kuruluşundan itibaren devlet teşkilatı ve siyasal kimlikli aydın kadrolar ile yakın temas içerisindeydi. Cemiyetin kurucu heyetinde görev yapan kişilerin büyük çoğunluğu siyasette yer alan isimlerdi. Örneğin, Reis Çanakkale Mebusu Sâmih Rifat (Yalnızgil), Umumî Kâtip Afyonkarahisar Mebusu Ruşen Eşref (Ünaydın) idi. Cemiyetin kurucu heyetindeki azalar arasında ise, Ordu Mebusu Ahmet İhsan (Tokgöz), Çanakkale Mebusu Ahmet Cevat (Emre), Mardin Mebusu Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) gibi isimler yer almaktaydı.³⁴

Cemiyetin kuruluşunun tamamlanmasının ardından, Mustafa Kemal Paşa yaz aylarını geçirmek üzere Yalova'ya gitmiştir. Yalova'da bulunduğu sırada, Türk Dili Tetkik Cemiyetinin Umumi Kâtibi Ruşen Eşref'e, Eylül ayında bir Türk dili kurultayının toplanması talimatını vermiştir. Bunun üzerine, 26 Eylül 1932'de

²⁶TBMMZC, Dönem:2,Cilt:23, 20.03.1926, s. 267.

²⁷Sami N. Özerdim, *Yazı Devriminin Öyküsü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1978, s. 22; Bilal N. Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s. 158; BCA, 30.18.1.1/29.32.20, 23.05.1928.

²⁸Murat Turan, “Siyasal Kimlikli Aydınların Dil Devrimi'ne Etkisi (1932-1952)”, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S. 9, C. 1, 2023, s. 147-148.

²⁹Abdullah Bağdemir, *Alfabe Raporu*, Nobel Yayınevi, Ankara, 2019, s. 9.

³⁰Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, C. II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, s. 272.

³¹TBMMZC, Dönem:3,Cilt:5, 01.11.1928, s. 4.

³²TBMMZC, Dönem:3,Cilt:5, 01.11.1928, s. 6.

³³Korkmaz, “Atatürk ve Yazı İnkılabı Üzerine”, s. 177.

³⁴Turan, *agm*, s. 151.

Dolmabahçe Sarayı'nda Birinci Türk Dili Kurultayı toplanmıştır.³⁵ Kurultayda, Türkçenin kökleri, diğer dillerle ilişkisi, Türk lehçeleri ve o günkü dil hareketleri gibi konular üzerinde durulmuştur. Ayrıca sunulan çalışma programında, Türkçenin tarihsel gelişmesinin araştırılması, temel bir Türk sözlüğü ile terimler sözlüğünün, Türk lehçelerindeki sözcüklerin derlenerek lehçeler sözlüğünün yapılması gibi esaslar benimsenmiştir.³⁶

Bu program kapsamında, öncelikle Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde söz derleme çalışmalarını düzenlemek amacıyla, 21 Kasım 1932'de “*Söz Derleme Talimatnamesi*” yayımlanmıştır.³⁷ Ardından derhal, tarama, halk ağzından söz derleme, gramer gibi konular üzerinde çalışmalara başlanmıştır.³⁸ Bu çalışmalar sonucunda “*Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi*” çıkarılmış, buna bir de “*Türkçeden Osmanlıcaya İndeks*” eklenmiştir. Gazetelerde ve resmi yazışmalarda, *Tarama Dergisi*’nde önerilen karşılıklara hemen yer verilmiş, ancak bu kullanımda bir birlik sağlanamamıştır. Bu nedenle dil seferberliği ve özdeşleştirme hareketi bir çıkmaza sürüklenmiştir.³⁹

Bütün bu faaliyetler devam ederken 1934 senesinde, yerli ve yabancı bilim insanlarının katılımıyla İkinci Dil Kurultayı toplanmıştır. Devlet teşkilatı ve siyasal kimlikli aydın kadroların hâkim olduğu bürokratik ağırlık, kendini ilk kurultaydan itibaren göstermekteydi. 1934 yılında düzenlenen İkinci Dil Kurultayı’nın başkanlığına yine TBMM Reisi Kâzım Özalp getirilmişti. Encümen Başkanlığına Maarif Vekili Saffet Arıkan, muhasebeciliğine Aksaray Mebusu Besim Atalay, azalıklara ise Çanakkale Mebusu Ahmet Cevat Emre, Ordu Mebusu Ali Canip Yöntem, Muş Mebusu Hasan Reşit Tankut, Konya Mebusu Naim Hazım Onat ve Mardin Mebusu Yakup Kadri Karaosmanoğlu seçilmişti.⁴⁰

18 Ağustos’ta açılan ve altı gün süren kurultayda, Birinci Türk Dil Kurultayı’nda olduğu gibi, sunulan tezler yine iki ana eksende şekillenmiştir: Türk dilinin dünya dilleri içindeki yeri ve tarihi gelişimi ile o günkü durumu. Kurultayın ele aldığı konulardan biri de, 1932-1934 yılları arasındaki çalışma tarzının, *Tarama Dergisi*’nde meydana getirdiği karışıklığı önleyici tedbirleri almaktır. Bu kapsamda mevcut çıkmazın giderilmesi için bir *Karşılıklar Kılavuzu*’nun hazırlanmasına karar verilmiştir. Sonuçta 1935 yılında “*Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu*” ve “*Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu*” isimli iki küçük kılavuz yayımlanmıştır.⁴¹ Kılavuzlar çıkmış ancak kimseyi tatmin etmemiştir. Atatürk’ün bir konuşmasında Falih Rıfkı Atay’a, “*İsmet Paşa’yı gördüm. Konuşamıyoruz, dilsiz kaldık, bu kadar çalıştık, küçük bir kılavuz çıkardık diyor*” yönünde sarf ettiği sözleri, kendisinin de bu süreçte gerçekleştirilen çalışmalardan memnun kalmadığını gösterir.⁴²

Öz Türkçe hareketinden istenilen sonucun alınamadığını gören Atatürk, bu konu üzerine eğilir. 1935 yılında Türk Dili Tetkik Cemiyeti üyelerine, Viyanalı Dr. Hermann F. Kırvergitsch’in “*Türk Dillerindeki Kimi Öğelerin Psikolojisi*” adlı eserinde ortaya atılan bir teoriden bahseder. Bu teoriye göre, ilk tefekkürün güneşle ilgili olduğu, bu nedenle dillerin doğuşunun güneşe bağlanması gerektiği öne sürülmüştür.⁴³ Dolmabahçe Sarayı’nda 24-31 Ağustos 1936 tarihleri arasında gerçekleşen Üçüncü Türk Dil Kurultayı’nın temel konusu, *Güneş-Dil Teorisi* olmuştur. Güneş-Dil Teorisi’nin amaçlarından biri, yabancı olduğu düşünüldüğü için dilden çıkarılmak istenen kelimelerin aslında Türkçe kökenli olabileceğini savunarak, bu kelimelerin korunmasını sağlamaktır. Bunu, Üçüncü Kurultay’da, dönemin Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen, 1934-1936 yıllarına ait çalışma raporunu sunarken şöyle ifade etmiştir: “*Güneş-Dil Teorisi, şimdiye kadar dilimize yabancı sanılan dillerdeki varlıkların Türk kaynağından geldiğini ispat etmekle, ameli sahadaki dil çalışmalarımıza da büyük bir genişlik ve kolaylık vermiştir. Halkın bildiği, manasını anladığı kelimelerin yabancı dilden geliyor sanılarak feda edilmesi zarureti, bu teoriyle ortadan kalkmış bulunuyor.*”⁴⁴

Daha öncekiler gibi Üçüncü Dil Kurultayı’nda da yönetim kurulu üyelerine bakıldığında bütün kişilerin siyasette görev yapan isimler olduğu görülmektedir: Başkan Erzincan Mebusu Saffet Arıkan, Genel Sekreter Burdur Mebusu İbrahim Necmi Dilmen, Sayman Kütahya Mebusu Besim Atalay, Üyeler Maraş Mebusu Hasan Reşit Tankut, Çanakkale Mebusu Ahmet Cevat Emre, Ordu Mebusu Ali Canip Yöntem, Urfa Mebusu Mehmet Refet Ülgen ve Siirt Mebusu İsmail Müştak Mayakon.

³⁵ Ahmet B. Ercilasun, “Atatürk ve Türk Dil Kurumu”, *Türk Dili*, S. 851, Kasım 2022, s. 5-6.

³⁶ Bu konuda ayrıntılı olarak bkz. *Birinci Türk Dili Kurultayı, Tezler, Müzakere Zabıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2024, s. 21-473; Korkmaz, *Cumhuriyet Döneminde Türk Dili*, s. 65-67.

³⁷ BCA, 30.18.1.2/32.72.03, 21.11.1932.

³⁸ BCA, 30.10.0.0/144.32. 16, 18.05.1933; Ercilasun, “Atatürk ve Türk Dil Kurumu”, s. 12.

³⁹ Zeynep Korkmaz, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C. I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2023, s. 734.

⁴⁰ Turan, *agm*, s. 151.

⁴¹ Bu konuda ayrıntılı olarak bkz. *İkinci Türk Dili Kurultayı, Tezler, Müzakere Zabıtları*, Türk Dil Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2024, s. 21-473; Korkmaz, *Cumhuriyet Döneminde Türk Dili*, s. 72-76.

⁴² Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul t.y., s. 554.

⁴³ Demir, *agm*, s. 388; Ercilasun, “Atatürk ve Türk Dil Kurumu”, s. 12.

⁴⁴ *Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936, Tezler Müzakere Zabıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2024, s. 12.

Bütün bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere, dil konusundaki geniş boyutlu çalışmalar, Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulmasıyla başlamıştır. Bu çalışmaları yürüten isimlerin büyük çoğunluğu, mecliste görev yapan siyasal kimlikli aydın kadrolardır. Cumhuriyet dönemi dil çalışmalarının içerisinde fiili olarak yer alan siyasal kimlikli aydın kadrolar, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin son döneminden itibaren eğitim, dil ve edebiyat dünyasında yer almış kişilerdir. Bu dönemde etkili olan edebiyat akımları içerisinde faaliyet gösteren yazarlar, Cumhuriyet dönemi dil ve edebiyat çalışmalarına katkıda bulunmuşlardır.⁴⁵

Söz konusu aydınların büyük çoğunluğu Cumhuriyet döneminde, Maarif Vekâletine bağlı kuruluşlarda çalışmış, gazete ve dergilerde yazarlık ve çevirmenlik yapmış, Türkçe dilbilgisi ve Türk Edebiyatı konusunda eserleri yayımlanmış kişilerdir. Bu kişilerin, bilgi, deneyim ve yetenek özelliklerine bakılarak, dil çalışmalarında yer almaları için çeşitli yetkiler verilmişti. Dilin yapısı ve kültürel gelişimi konusunda bilgi birikimine sahip yazarların başlatmış olduğu bu girişimler, doğal olarak meclisteki tartışmaların niteliğini de belirlemişti.⁴⁶

Aşağıda ayrıntılı olarak değerlendirileceği üzere, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Dil İnkılabı ile ilgili gelişmeleri gündeme taşıyan ve bu sürecin savunuculuğunu üstlenen isimler, yukarıda üzerinde durulan çalışmalar içinde yer alan kişilerdir. Bu bağlamda, Besim Atalay, Besim Maksudi Arsal, Hasan Saka, İsmail Müştak Mayakon, Hasan Reşit Tankut gibi dönemin önde gelen milletvekilleri, dil konusundaki fikir ve faaliyetlerini meclis gündemine taşımışlardır. Anılan isimler, meclis dışında sürdürülen dil çalışmalarıyla yakından ilgilenmiş; bu çalışmaların savunuculuğunu meclis çatısı altında yapmışlardır.

2. Dil İnkılabı'nın TBMM'ye Yansıması

İncelenen zaman diliminde, daha 1920'li yılların başında, Türk dilinin ıslahı konusunda mebusların talepleri ve bu konuda girişimleri olduğu görülmektedir. Bu kapsamda, Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Bey tarafından, Türk dilini yabancı kelimelerden arındırmak, onu yükseltmek, yüceltmek ve geliştirmek için 17.02.1923 tarihinde meclise bir Türkçe Kanunu teklifi sunulmuştur.⁴⁷ Ancak söz konusu teklif, zorlayıcı esasları içerdiğinden, hukuka aykırı görülerek Layiha Encümeni tarafından kabul edilmemiştir. Bu gelişmeler üzerine Aksaray Mebusu Besim Atalay Bey, bir dil encümeni kurularak, dil üzerine çalışmalar yapılması gerekliliğini ve bunun önemini şu cümlelerle açıklamıştır:

“Geçmişte bazı bilinçsizler, dilimize bolca Farsça ve Arapça kelime ekledikleri gibi, bugün de bazıları Fransızca ve başka yabancı dillerden kelimeler eklemektedir. Eğer dilimizi, hükümetin siyasi kapitülasyonlardan kurtulduğu gibi, yabancı kuralların ve etkilerin baskısından arındırmazsak, tam anlamıyla bağımsız ve güçlü bir millet olamayız. Arkadaşlar! Eğer gerçekten bir milletsek, kendimize ait bir dilimiz de olmalıdır. Halkımızla doğrudan iletişim kurabileceğimiz, duygularımızı ve düşüncelerimizi açıkça ifade edebileceğimiz bir dilimiz olmalıdır. Bugün herhangi bir gazeteyi elinize aldığınızda, onu hangi köylü, hangi esnaf, hangi sıradan vatandaş anlayabilir?”⁴⁸

Besim Atalay Bey, konuşmasının devamında, uzman kişilerden oluşan bir dil encümenine, bu işin havale edilmesi ve Türk milletine lazım olan dilin meydana çıkarılması gerektiğini belirtmiştir. Aynı doğrultuda olarak Tunalı Hilmi Bey de, Türkçeye yerleşen yabancı unsurların verdiği zarar üzerinde durmuştur. Dünyada her dilin, komşu dillerden kelime aldığı, ancak yabancı dillerden yabancı kurallar alan bir tek dil olmadığını vurgulamıştır. Türkçede ise bu durumun yaşandığını ve bunun Türk milletini yüzyıllardır esaret altına aldığını ifade etmiştir. Ona göre, Türkçenin tam anlamıyla öğrenilememesinin en büyük sebebi, bu melez yapıdaki dildir. Tunalı Hilmi Bey konuşmasının devamında ise, teklif ettiği Türkçe Kanunu'nun reddedilmesinden duyduğu üzüntüyü şu cümlelerle dile getirmiştir.⁴⁹

“Kalû'belâ'dan beri bu lisan, bu melez Türkçe, bu zavallı Türkü esir etti, bu hale getirdi. Kıyamete kadar mı getirecek? Var mı o Türk ki, karşıma çıkıp da bana reddediyorum desin, soruyorum? Evet arkadaşlar! İstirham ederim bu sözüme iyi dikkat ediniz, ananızdan emdiğiniz süte karşı cevap veriniz, Türkoğlu Türkler! Tunalı arkadaşınız size bir ana dili kazandırmak ve onu temiz bir hale getirmek istiyor. Nasıl reddediyorsunuz Türkoğlu Türkler?”⁵⁰

Dilin ıslahı konusunda üzerinde durulmaya çalışılan bu ilk girişimlerden sonra, Maarif Teşkilâtına Dair Kanun'un birinci maddesi gereğince, Türk dili ve Türk dili ile ilgili bütün ilmi meselelerde çalışmaları yürütmek üzere, Maarif Vekâletinde bir Dil Heyeti teşkil edildiği görülür.⁵¹ Adı geçen kanun meclis gündemine

⁴⁵Turan, *agm*, s. 162.

⁴⁶Turan, *agm*, s. 145.

⁴⁷TBMMZC, Dönem:2, Cilt:1, 26.08.1923, s. 295.

⁴⁸TBMMZC, Dönem:2, Cilt:1, 01.09.1923, s. 338.

⁴⁹TBMMZC, Dönem:2, Cilt:1, 01.09.1923, s. 340.

⁵⁰TBMMZC, Dönem:2, Cilt:1, 01.09.1923, s. 342.

⁵¹TBMMZC, Dönem:2, Cilt:23, 20.03.1926, s. 270.

geldiğinde, Maarif Vekili Mustafa Necati Bey yaptığı konuşmada, kanunun doğrudan doğruya umumî maarif teşkilâtına değil ve bazı konuların ıslahına yönelik olduğunu belirtmiştir. Türkiye'deki dil konusunun önemli bir mesele olduğunu, bundan dolayı mevcut dili tetkik etmek, lügat hazırlamak için bir dil heyetine duyulan ihtiyaç gerekçesi ile kanunun düzenlendiğini ifade etmiştir. Bu kapsamda, ülkede mevcut uzmanlar bir araya getirilerek, Türk dilinin ıslahı için ne yapılması gerekliliği ile ilgili çalışmalar yürütülecekti.⁵²

Maarif Vekâleti tarafından oluşturulan Dil Heyetinin görevleri arasında, okul kitapları için temel kaynak olacak bir öğretmen gramer kitabı hazırlamak veya hazırlatmak ve ihtiyaçları karşılayacak kapsamlı bir Türkçe sözlük oluşturmak yer almaktaydı. Yine yayımlayacağı bültenlerle, eski kitaplarda ve halk dilinde bulunan Türkçe kelimelerin kullanımını önermek, imlâ birliğini temin için yayımda bulunmak, Türk dili hakkında filolojik incelemelerde bulunmaktı.⁵³ Bu gelişmeler üzerine Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Bey'in, bir Dil Heyeti kurulmasından duyduğu sevinci, "*Otuz otuz beş seneden beri çılgınlık kopardım, naralar attım, yazdım, çizdim, bugün emelime kavuşuyorum*" sözleri ile dile getirdiği görülür. Aksaray Mebusu Besim Atalay Bey de, bir Dil Encümeninin kuruluşunu, şükranla, sevinçle karşılamıştır. Bir ülkedeki dil birliğinin önemini ise şu cümlelerle dile getirmiştir:

"Bir vatan üzerinde yaşayan insanları birbirine bağlayan en güçlü bağ dil birliğidir. Uzaklara gitmeye gerek yok, hemen yanı başımızda bu durumun örneklerini görebilirsiniz. Ulucanlara gittiğinizde Arnavutça konuşulduğunu duyarsınız, Tahtakale'ye gittiğinizde Arapça kelimeler işitirsiniz. Ülkenin birçok yerinde de aynı durum söz konusudur. Arkadaşlar, rica ederim, bakınız Romanya, halkına Macarca konuşturmamak için çeşitli kararlar aldı. Araplar bile, kendi dillerini korumak adına, Türklerden geçen kelimeleri olduğu gibi kabul etmiyorlar. Peki, biz ne zamana kadar, hangi güne kadar Türk halkının dilini gerçekten Türkçe yapacağız? Neden bu konuda yeterince kararlı olamıyoruz? Türkiye'ye gelen bir Arnavut neden hâlâ Arnavutça konuşuyor? Bir Boşnak neden Boşnakça, bir Çerkes neden Çerkesçe konuşuyor? Eğer kendi dillerini kullanmak istiyorlarsa, elbette kendi ülkelerine dönebilirler. Onlar da bir millettir, elbette saygımız vardır. Ancak bu topraklarda yaşıyorlarsa, burada Türkçe konuşmaları gerekmektedir."⁵⁴

Bütün bu ifadeler, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkede dil konusundaki heterojenliği ve dil birliğinin önemini göstermesi açısından dikkat çekmektedir. TBMM'nin 16.07.1931 tarihli oturumunda ise Çankırı Mebusu Talat Bey'in, Dil Encümenine yönelik eleştiriler sunduğu görülmektedir.⁵⁵ Bu noktada, heyetin bazı çalışmaları kendine mal etmesinden duyduğu üzüntüyü ifade etmiştir. Örneğin, Dil Heyetinin, alfabeyi ve imlâ lügatini yaptığını iddia ettiğini belirtmiş ancak bunların encümenin malı olmadığına dikkat çekmiştir. Diğer eleştirilerini şu şekilde sunmuştur:

"Sonra, encümen beş şubedir deniyor. Birisi Fransızcadan Türkçeye lügat nakletmekle meşgul, meselâ Larousse'u dilimize tercüme ediyorlar. Hâlbuki bunu, şimdiye kadar uzman kişiler yapmışlardır. Asıl facia Türkçe lügat meselesinde başlıyor. Elimizde bulunan Kamûs-ı Türkîler vesaire açılıyor, buradan kelime alarak küçük kartvizit cesametindeki fişlere yazılıyor. Sonra kelime de uyduruyorlar. Hâlbuki bunları yapmak için dilin evvelâ kaidelerinin tespit olunması gereklidir."

Talat Bey konuşmasının devamında ise encümene, 1928'de 10 bin, 1929'da 40 bin ve 1930 yılında da yine 40 bin olmak kaydıyla toplam 90 bin lira para tahsis edildiğini belirtmiş, ardından ise çalışmaları yeterli görülmediğinden bu tahsisatın kaldırılmasını teklif etmiştir.⁵⁶ Bu eleştiriler üzerine söz alan Maarif Vekili Esat Bey, bir lisanın yeniden kurulmasındaki zorluklara işaret ederek, işin sadece mevcut lügatlerdeki kelimeleri dile nakletmekle olmadığını, her kelime üzerinde ayrı ayrı tetkikatta bulunmak gerektiğini açıklamıştır. Bu konuda çeşitli milletlerden örnekler vermiş, örneğin Fransızların bu konu üzerinde tam elli dört yıl uğraştıklarını ifade etmiştir. Bütün bunlardan dolayı Dil Heyetinin kendisinden beklenen hizmeti kısa sürede yapamayacağına değinmiştir. Meclise yansıyan bu görüşlerden sonra, Talat Bey'in Dil Encümeni tahsisatının kaldırılması yönündeki teklifin kabul edildiği görülür ki,⁵⁷ bu durum mebusların encümenin çalışmalarına yönelik algısını göstermektedir.

1934 yılına gelindiğinde ise Maarif Vekâleti Bütçesi görüşülürken, Şebî Karahisar Mebusu Sadri Maksudi Bey'in, Dil İnkılabı ile ilgili görüşlerini dile getirdiği görülmektedir. İlk olarak Cumhuriyet döneminde, kültür alanında, Türk tarihinin hiç bir döneminde görülmemiş büyük işler yapıldığını ancak Dil İnkılabı'nın yapılmış bitmiş bir inkılap olmadığını, bunun önemini anlamayan zümrelere tesadüf edildiğini vurgulamıştır. Bu gibi zümrelerin, "dil ıslahı" diye bir şey olamayacağını savunduklarını belirterek, dil ıslahına aleyhtar bir cereyan olduğuna dikkat çekmiştir. Bu noktada Maarif Vekâletinden, dil ıslahı işinin önemini anlatmak için gerekli

⁵²TBMMZC, Dönem:2, Cilt:23, 20.03.1926, s. 267.

⁵³Resmî Gazete, Sayı:1090,12.01.1929.

⁵⁴TBMMZC, Dönem:2, Cilt:23, 20.03.1926, s. 271.

⁵⁵TBMMZC, Dönem:4, Cilt:3, 16.07.1931, s. 146.

⁵⁶TBMMZC, Dönem:4, Cilt:3, 16.07.1931, s. 147.

⁵⁷TBMMZC, Dönem:4, Cilt:3, 16.07.1931, s. 148.

tedbirlerin alınmasını istemiştir. Ardından bir milletin ilim dilinin yabancı kelimelerin boyunduruğu altında bulunmasının zararlarını şu cümlelerle dile getirmiştir:

“Türk çocuğu, ilkokul ve ortaokul yıllarında bilim öğrenmekten çok, kelime ezberlemek zorunda kalmaktadır. Bu durum, çocuklarımızın gereksiz yere zaman kaybetmesine neden olmakta ve dil karmaşası yüzünden eğitimi zorlaştırmaktadır. Bunun yanı sıra, milletimizin dilinde bu kadar fazla yabancı kelimenin bulunması, milli bilincimize zarar verebilir. Bilim ve edebiyat dilimizin yabancı kelimelerin boyunduruğu altında kalması, milletimizin bağımsızlığı açısından da ciddi bir tehlike arz etmektedir. Eğer yabancı kelime kullanımının önüne geçilmezse, zamanla konuşma dilimizin de milli kimliğini kaybetme riski doğacaktır. İşte bu yüzden Büyük Gazi, ‘Ülkesini ve bağımsızlığını koruyan Türk milleti, dilini de yabancı dillerin etkisinden kurtarmalıdır’ diyerek bu konuya dikkat çekmiştir. Dilin sadeleştirilmesi ve korunmasının temel mantığı budur.”⁵⁸

Diğer taraftan kanunlar kaleme alınırken de, Dil İnkılabı kapsamında Türkçe kelimelerin kullanılmasına gidilmiştir. Ancak bu gelişmeler esnasında, Dil İnkılabı’nın yansımaları olarak değerlendirilebilecek farklı durumların belirdiği görülmektedir. Bu konuda yaşanan eksiklikler ve görüş ayrılıkları, dil konusunda mecliste şiddetli tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Böyle bir duruma, meclisin 04.06.1934 tarihli oturumunda, Matbuaları Toplama Hakkında 1/903 Numaralı Kanun Layihası gündeme geldiğinde rastlanmaktadır. Bu kapsamda, kanun içinde geçen yabancı kelimelere işaret eden Manisa Mebusu Refik Şevket Bey, medenî hayat ilerledikçe lisan zorluklarını gidermek ihtiyacının daha çok belirdiğini belirtmiş, bundan dolayı Maarif Vekâletinin bu lisan ihtiyacını karşılayacak bir sözlüğü bir an önce yapması gerekliliği üzerinde durmuştur. Bunun üzerine söz alan Maarif Vekili Hikmet Bey, dil işi için azamî bir faaliyet sarf edildiğini ancak bunun bir iki ayda bitecek bir iş olmadığını ifade ederek işin zorluğuna dikkat çekmiştir.⁵⁹

Ziya Gevher Etili de, bu şekilde yabancı kelimelerin kullanılmasını eleştirmiştir. “*Biz Arapça ve Farsça tabirlerin karşılığını ararken, yaptığımız kanunlarda Fransızca, Cermence, Lâtince ve sair tabirler kullanırsak, başımıza yeni bir iş açmış olacağız*” ifadelerine yer veren Etili, bu gibi kelimelerin yerine Türkçe karşılıklarının kullanılması gerektiğini savunmuş ve şu ifadelerde bulunmuştur: “*Eğer böyle olursa hiç bir vakit dilimizi Türkçeleştiremeyiz. Biz önümüze gelen her şeyi ne yapıp yapıp, kelimeleri Türkçe yapmalıyız. ‘Uçku’ deriz, ‘denizaltı gemisi’ deriz, şunu deriz bunu deriz. Mesele de halledilmiş olur. Bu, milli bir harekettir.*”⁶⁰

Benzer bir duruma, meclisin 07.06.1934 tarihli oturumunda Yerleştirme Kanunu görüşülürken de rastlanmaktadır. Söz konusu kanunun 1. maddesi şu hükmü içermektedir. “Madde 1. Türkiye’de Türk ekimine (kültürüne) bağlılık dolayısıyla nüfus oturmuş ve yayılışının, işbu kanuna uygun olarak, İcra Vekillerince yapılacak bir programa göre düzeltilmesi, Dâhiliye Vekâletine verilmiştir.” Bunun üzerine, konuyla ilgili olarak Manisa Mebusu Refik Şevket Bey, kanunları anlamakta duyduğu zahmeti dile getirmiştir.⁶¹ Özetle söylemek gerekirse kendisi, “ekim” kelimesinin çeşitli anlamlara geldiğini belirterek, bundan dolayı “ekim” kelimesi yerine “kültür” kelimesinin kullanılması gerektiğini savunmuştur. Bunun üzerine söz alan Şebî Karahisar Mebusu Sadri Maksudi Bey ise Refik Şevket Bey’e yönelik şu eleştirilerini sunmuştur:

“Dil yenileme ve sadeleştirme çalışmaları, belirli grupların zevklerine veya tercihlerine göre değil, Türk milletinin geçmişine ve özellikle de geleceğine yönelik bir meseledir. Türk milletinin geleceğini güvence altına almak ve onun kendi kimliğiyle yaşamasını sağlamak için en önemli adımlardan biri, dilin Türkçeleştirilmesidir. Bizim amacımız budur. Bu yüce hedefe ulaşmak için herkes, kendi alanında elinden geleni yapmalıdır. Özellikle tüm kurumların üstünde yer alan Türkiye Büyük Millet Meclisi, bu konuda öncü bir rol üstlenmelidir. İşte bu düşünceyle, dilin sadeleştirilmesi sürecinde öncü olma hedefiyle, ilk kez tamamen öz Türkçe ile yazılmış bir kanun tasarısı sunulmaktadır. Bu büyük adıma gereken değeri vermek ve saygı göstermek gerekir. Bunun önünde diz çökmek lâzımdır.”⁶²

Edirne Mebusu Şeref Bey de, Türk milletini yerinde saydıran Arapça, Acemce kelimelerin artık kullanmayacağını, Türk milletinin çalışarak her Arapça söz yerine Türkçesini koyacağını belirtmiştir. Ayrıca bazı kelimelerin değiştirilip düzeltilebileceğini belirtilerek, bu kanunlarla ulaşılmak istenen asıl amaca dikkat çekmiş ve görüşlerini şu cümlelerle dile getirmiştir:

“Arkadaşlar, bugün görüşmeyi kararlaştırdığımız bu kanun, Türk milletinin kanayan bir yarasını sarmaktadır. Bizler, Türklük bilinciyle, içimizde kaynayan milli duygularla ve Türk ülküsüne olan bağlılığımızla bu kanunu hazırladık. Amacımız nedir, bunu bir kez daha hatırlayalım. Neden ‘azimet’ yerine

⁵⁸TBMMZC, Dönem:4, Cilt:22, 27.05.1934, s. 320.

⁵⁹TBMMZC, Dönem:4, Cilt:23, 04.06.1934, s. 43.

⁶⁰TBMMZC, Dönem:4, Cilt:23, 04.06.1934, s. 44.

⁶¹TBMMZC, Dönem:4, Cilt:23, 07.06.1934, s. 70.

⁶²TBMMZC, Dönem:4, Cilt:23, 07.06.1934, s. 71.

'gittim' demeyeyim, neden 'muvâsalat' yerine 'geldim' demeyeyim? Görüyoruz ki bunlar, geçmişten gelen ve zihninizde alışkanlık haline gelmiş kalıplardır. İşte bu yüzden tekrar vurguluyorum. Bu konuyu müzakere ederken, unutmayın ki çok köklü, çok derin ve tam altı yüz yıldır sürüp giden bir meseleyi ele alıyorsunuz.”⁶³

Bu ifadeler üzerine yeniden söz alan Manisa Mebusu Refik Şevket Bey, ilk olarak yanlış anlaşılmasından duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. Ardından, yeni dile alışmak için vasıtaların kanunlar olmadığını belirterek, kanunların sade ve halkın anlayacağı dilde olması gerektiğini savunmuştur. Türkçeye doğru atılan her adımın, Türklüğe yapılmış bir hizmet olduğunu ancak bu mücadelenin milletin anlayış kabiliyetini açacak şekilde olmaması gerektiğini belirterek şu ifadelerle yer vermiştir: “*Türk diline hürmet noktasından hiç bir ayrılığımız yoktur. Yabancı dilleri atmaya çalışacağız, yabancı dilleri kökünden kazımaya azimliyiz. İstedığımız nokta şudur: Türkçe olsun, ama anlayacağımız Türkçe olsun.*” Diğer taraftan Refik Şevket Bey tarafından belirtilen maddenin şu yönde değiştirilmesi yönünde bir karar de sunulmuştur: “Türkiye’de Türk kültürüne bağlılık dolayısıyla nüfus toplanış ve yayılışının bu kanuna uygun olarak İcra Vekillerince yapılacak bir programa göre düzeltilmesi Dâhiliye Vekillğine verilmiştir.” Mecliste yapılan oylama sonucu maddenin belirtilen şekilde değiştirilmesinin kabul edildiği görülür.⁶⁴

Gümrük Tarifesi Kanunu’na Müzeyyel 1605 Sayılı Kanun’un 1. Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun Layihası’nın meclis gündemine alındığı 13.12.1934 tarihli oturumda da, dil üzerine tartışmaların yaşandığı görülmektedir. Bu kapsamda ilk olarak Çanakkale Mebusu Ziya Gevher Bey, kanundaki Türkçe olmayan kelimelerin çokluğuna işaret ederek eleştirilerini dile getirmiştir. Böyle bir kanun gelince yapılacak tek şeyin, olduğu gibi geri çevirmek olduğunu belirtmiş ve artık bu işe bir nihayet verilmesi gerektiğini savunmuştur. Trabzon Mebusu Hasan Saka Bey de, Ziya Gevher Bey’in endişesinde haklı olduğunu ifade etmiştir. Kanunların Türkçe yazılmasında yaşanan eksiklikler üzerinde durarak, bu konuda esaslı bir düzenlemeye gidilmesi gerekliliğini dile getirmiştir. Bu kapsamda kanun layihalarının ait olduğu ihtisas encümenlerinden çıktıktan sonra, onları kontrol edecek bir dil redaksiyonu encümenin teşkil olunabileceğine dikkat çekmiştir.⁶⁵ Edirne Mebusu Şeref Bey ise, Ziya Gevher Bey’in haklı olduğunu şu cümlelerle açıklamıştır:

“Bilirsiniz ki gerek söyleyiş ve gerek yazı işi alışkanlık işidir. Bu işler, üzerinde yıllarca uğraşmakla ortaya çıkabilir. Bu sebeple arkadaşımın eline aldığı bir yazı, saf Türkçe yazılabilir. Fakat öteden beri yabancı dilleri dilimize üşüştüğü için, kullandığımız bu yabancı dillerini birden bire atarak onun yerine Türkçe bulmak, nihayet bir bilgi işidir. Yapılacak bir şey vardır. Ziya Gevher’in söylediği çok değerlidir. Örneğin ‘ithal’, ‘meyanında’ gibi sözlerin Türkçesini bulmak için bilgin olmağa ihtiyaç yoktur. Her Türk bu savaşta yöneş almıştır. Yürüyecektir. Yürekte yabancı sözünü atarak yerine Türkçe koyacaktır.”⁶⁶

Benzer bir duruma, 19.11.1937 tarihli oturumda, İhtiyat Zabıtları ve İhtiyat Askeri Memurları Kanunu’nun Üçüncü Maddesine Bir Fıkra İlavesine Dair Olan 1976 Sayılı Kanun’un Değiştirilmesi Hakkında Kanun Layihası gündeme geldiğinde rastlanmaktadır. Bu kapsamda ilave edilecek hükümde, yurt dışına askeri öğrenci sıfatı ile gönderilecek olanların burada tabi olacakları sınavlar için “forprufung” tabirinin kullanılması üzerine tartışmaların yaşandığı görülmektedir.⁶⁷ Konuyla ilgili olarak Çanakkale Mebusu Ziya Gevher Etili, adı geçen yabancı kelimenin kullanılmasına karşı çıkarak, eleştirilerini şu şekilde sunmuştur:

“Almanya’ya tahsile gidecek çocuk ‘forprufung’ imtihanını verecek, Paris’e gidecek olan başka, İtalya’ya gidecek olan da oranın üniversitesinin kendine mahsus imtihanını verecek. Bu şekilde karışıklığa dünyanın hiç bir yerinin ve hiç bir lisanının tahammülü yoktur. İnkılabın en mühim çığırlarından birisi Dil İnkılabı’dır. Neden bunu ihmal ediyoruz? Arkadaşlar, ben size bir kanun teklif etsem, bu kanunda inkılabı aykırı hükümler koysam, beni ne yaparsınız? Evvela asgari fırkadan kovarsınız. Hatta sonra da, hep bir olup beni asarsınız. Softalığı ve hurafeleri iade için çalışmakla, bir lisanı yıkmaya çalışmak, bir lisan aleyhinde çalışmak arasında ne fark vardır? İnkılap birdir. Onun her cephesinde birden ve beraberce çalışmamız lazımdır? Arkadaşlar, lisanı kökünden ayıklamak ve ecnebi kelimeleri tamamen lisandan çıkarmak lazımdır. Aksi takdirde dil nereye gidecektir.”

Ziya Gevher Etili’nin bu ifadeleri üzerine söz alan Milli Müdafaa Encümeni adına Şükrü Koçak, söz konusu kelimenin Türkçede karşılığı bulunamadığı için kullanıldığını, eğer Heyet-i Celile Türkçe karşılığını bulursa değiştirilebileceğini ifade etmiştir.⁶⁸ Bu tartışmalardan sonra, Ziya Gevher Etili tarafından, kanun teklifinin yabancı kelimelerden temizlenmesi için encümene havale edilmesine dair bir karar sunulduğu da görülür.⁶⁹ Adı geçen karar, mecliste yapılan oylama sonucunda kabul edilmiştir.⁷⁰

⁶³TBMMZC, Dönem:4, Cilt:23, 07.06.1934, s. 72.

⁶⁴TBMMZC, Dönem:4, Cilt:23, 07.06.1934, s. 72-73.

⁶⁵TBMMZC, Dönem:4, Cilt:25, 13.12.1934, s. 139.

⁶⁶TBMMZC, Dönem:4, Cilt:25, 13.12.1934, s. 140.

⁶⁷TBMMZC, Dönem:5, Cilt:20, 19.11.1937, s. 60.

⁶⁸TBMMZC, Dönem:5, Cilt:20, 19.11.1937, s. 61.

⁶⁹TBMMZC, Dönem:5, Cilt:20, 19.11.1937, s. 63.

⁷⁰TBMMZC, Dönem:5, Cilt:20, 19.11.1937, s. 64.

Son olarak benzer bir duruma, “Denizbank Kanunu Layihası” görüşülürken rastlandığı görülmektedir. Bu kapsamda Giresun Mebusu Sadri Maksudi Arsal, “Denizbank” isminin Türkçe gramer kaidelerine uymadığını, Türk dilinde hiç bir terkinin “Denizbank”, “Sümerbank” şeklinde olamayacağını belirtmiştir. Bu noktada “İş Bankası”, “Merkez Bankası” gibi, “Deniz Bankası” isminin kullanımının doğru olduğunu dile getirmiştir.⁷¹ Kendisi bir takrir sunarak “Denizbank” yerine “Deniz Bankası” tabirinin kullanmasını teklif etmiştir. Bu teklifinin dikkate alınması meclisçe kabul edilmişse de,⁷² ilgili encümençe yapılan değerlendirme sonucunda, “Denizbank” adının Türk grameri kaidelerine uygun olduğu, ayrıca bu tabirin “Sümerbank” ve “Etibank” gibi Türk şivesine uygun olup, telaffuzu da kolay bulunduğu cihetle “Denizbank” tabirinin kullanılabileceğine karar verilmiştir.⁷³ Bu gelişmeler üzerine Siirt Mebusu İsmail Müştak Mayakon, “Sümerbank”, “Etibank” gibi “Denizbank” terkinin de gramer bakımından Türkçeye uygun olduğunu, ayrıca bu terkiplerin kıvrak bir ifade yeteneğinin ve güzel bir dil elastikiyetinin mahsulü olduğunu belirtmiş ve şu açıklamalarda bulunmuştur: *“Bunlar gramer sayfalarında kaidelışmeden önce dilde kalıplaşmış birer dil kıvraklığıdır. Türk zekâsının, Türk zarafet ve hassasiyetinin birer başarısıdır. Bu sebeptendir ki, dilimiz bu güzel terkiplere yer vermiştir. Türkçede kulağa çok hoş gelen böyle yüzlerce terkip vardır. Örneğin, Galatasaray, Bahçekapı, Kumkapı, Topkapı, Maltepe, Tınaztepe, Kadifekale, Çanakkale.”*⁷⁴ Maraş Mebusu Hasan Reşit Tankut da, Sadri Maksudi Arsal’ın fikirlerine katılmadığını şu gerekçelerle açıklamıştır:

“Bugün, Türk dilini yeniden zengin ve derin köklerine kavuşturmak, onun sözlüğünü ve dilbilgisini yeniden oluşturmak zorunluluğuyla karşı karşıya olduğumuzu kabul etmeliyim. Üstelik Türk dilini canlandırmaya yönelik bu kutsal görevimizi hâlâ tam anlamıyla yerine getiremediğimizi de itiraf etmeliyim. Ancak bu görevi başarıyla yerine getirmek, eski Osmanlı dilbilgisine başvurmakla değil; yeni Türk dilbilgisini, Türk halkının konuştuğu dilden öğrenerek, onun diline saygı göstererek ve halktan duyduklarımıza değer vererek oluşturmakla mümkündür.”

Hasan Reşit Tankut konuşmasının devamında, Türkiye’nin doğusundan batısına kadar Türk milletinin kendi köylerine verdiği bazı isimleri örnek olarak da göstermiştir. Bu kapsamda Kars ve sair bazı vilayetlerde Dağköy; Erzurum vilâyetinde Aşkale, Arpaçay; Diyarbakır’da Arpatepe; Çanakkale’de Babadere, Babakale gibi adlar taşıyan yüzlerce Türk köyleri olduğunu ifade etmiştir.⁷⁵ Bu terkipleri, tarih boyunca hiç bir tesire tabi olmadan, kendi kendilerine yaşayan Türklerin oluşturduklarını da ayrıca belirtmiştir. Ve bütün bu açıklamalarının ardından, meclisten söz konusu ismin kabul edilmesini istemiştir. Bunun üzerine yapılan oylama sonucunda, “Denizbank” adının kabul edildiği görülür.⁷⁶ Meclise yansıyan bu ifadeler, mebusların Türk dilinin ıslahı konusundaki hassasiyetini ortaya koymaktadır. Ayrıca, dil konusunda dışarıda yürütülen mücadelenin Meclis içinde de devam ettiğini göstermektedir.

Bu konuda başka bir örnek de, Manisa Mebusu Sabri Toprak’ın Türk dilini hâkim kılmak için sunduğu kanun teklifidir. Bu kapsamda Toprak tarafından, 05.01.1938 tarihinde, Türk Dili Yerine Yabancı Dil Kullananların Cezalandırılması Hakkında Kanun adında bir kanun teklif edilmiştir.⁷⁷ Kanun tasarısının gerekçesinde, bir milletin gücünün, bayrağı altında toplanan bireylerin millî duygu, düşünce ve fikir birliğinde yattığı vurgulanmış ve bu birliği sağlayan en temel unsurun dil olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca bütün fertleri aynı dille konuşan milletlerde, millî şuurun, millî duygunun çok daha kuvvetli olacağı belirtilmiştir. Bütün bunlardan dolayı, millî hâkimiyetini önemseyen milletlerin dile ve dildeki birliğe özen göstermeleri gerektiğine dikkat çekilmiştir. Diğer taraftan bir devlete tabi olan her hangi bir zümrenin, diğer ecnebi bir dille konuşarak, tabiiyetinde bulunduğu ülkenin millî rengini bozmaya kalkışması durumunda, o zümre fertlerinin cezalandırılması gerektiği üzerinde de durulmuştur.

Söz konusu kanun teklifi, Türk devleti tabiiyetinde olup, millî ve etnik dillerinin dışında yabancı bir dili konuşan kişilerin dört saat ile bir hafta arasında hapis veya para cezası ile cezalandırılmasını öngörmekteydi. Ayrıca bu şekilde mahkûm olan kişilerin, öğretmenlik, doktorluk, avukatlık gibi meslekleri yapamayacağı ve hükümet dairelerinde görev alamayacağı belirtilmekteydi. Yine bu gibi suçları takipte ihmalleri görülen memurların da cezalandırılması istenmekteydi.⁷⁸ Toprak’ın söz konusu teklifinde, diğer ülkelerde bu konuda takip edilen politikalara da yer verildiği görülmektedir. Bu minvalde Sırların, Bulgarların, hâkimiyetleri altındaki bölgelerde yalnız kendi dillerini konuşturmak hususunda gösterdikleri gayrete dikkat çekilmiştir. Ayrıca Türkiye’nin bu konuda takip ettiği politikalar eleştirilmiştir. Ardından Atatürk’ün şu yüksek işaretleri, bir dil siyaseti için düstur olarak sunulmuştur: *“Adana’nın yetmiş bin nüfusu olduğu halde, maalesef büyük bir*

⁷¹TBMMZC, Dönem:5, Cilt:21, 24.12.1937, s. 98.

⁷²TBMMZC, Dönem:5, Cilt:21, 24.12.1937, s. 99.

⁷³TBMMZC, Dönem:5, Cilt:21, 27.12.1937, s. 109.

⁷⁴TBMMZC, Dönem:5, Cilt:21, 27.12.1937, s. 110.

⁷⁵TBMMZC, Dönem:5, Cilt:21, 27.12.1937, s. 111.

⁷⁶TBMMZC, Dönem:5, Cilt:21, 27.12.1937, s. 112.

⁷⁷TBMMZC, Dönem:5, Cilt:22, 05.01.1938, s. 30.

⁷⁸BCA, 30.10.0/4.21.19, 08.01.1938.

DİL İNKILABI'NIN TBMM'YE YANSIMASI

vatandaş çoğunluğu tarafından güzel Türkçemiz konuşulmuyor. İster ihmal, ister ilgisizlik yüzünden olsun, bu hal memleketin selameti noktasından asla izin verilemeyecek bir harekettir. Bu vatandaşların derhal Türkçe konuşmalarının temini lazımdır. Bu vazifeyi resmi ve gayri resmi alakadar teşkilat yapmalıdır.”⁷⁹

Toprak'ın söz konusu teklifi, kendisinin vefat etmesi⁸⁰ dolayısıyla bir daha gündeme gelemeyecek olsa da, mebusların Türkçe konusunda ortaya koydukları hassasiyeti bir kez daha göstermesi açısından önem taşımaktadır.

SONUÇ

Dil, bir milletin kimliğinin ve kültürünün en önemli unsurlarından biridir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde Dil İnkılabı, ulusal kimliğin inşa edilmesinde kritik bir rol oynamıştır. Dil İnkılabı, 1928'deki Harf Devrimi ile başlamış, Türk Dil Kurumunun kurulması ve dilden Arapça, Farsça kökenli kelimelerin ayıklanması gibi adımlarla devam etmiştir. Bu sürecin meclis oturumlarına yansıyan tartışmaları ve mebusların görüşleri, hem dönemin siyasi atmosferini hem de dil ıslahatlarının toplumda nasıl algılandığını anlamak açısından önemlidir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren TBMM'de dil meselesinin önemli bir gündem konusu olarak ele alındığı görülmektedir. Ayrıca mebusların Dil İnkılabı'nın her aşamasında konuyu gündemde tutmaları, dil konusuna verdikleri önemi ve hassasiyeti açıkça ortaya koymaktadır. Bu kapsamda mebuslar, Türkçe üzerindeki yabancı kelimelerin etkilerini eleştirmiş ve dilin ıslahı yolunda çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Daha 1920'lerin başlarında TBMM'de bu konuya dair çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Bey tarafından, Türk dilini yabancı kelimelerden arındırmak, onu yükseltmek, yüceltmek ve geliştirmek için bir “Türkçe Kanunu” teklifi sunulmuş, Türk dili ve Türk dili ile ilgili bütün ilmî meselelerde çalışmaları yürütmek üzere, Maarif Vekâletinde bir Dil Heyeti teşkil edilmiştir.

Mebuslar, Dil İnkılabı'nı, Türk milletinin bağımsızlığını ve kimliğini pekiştiren bir reform olarak görmüştür. Kanunlarda yer alan yabancı kelimeler dahi tek tek ele alınmış ve titizlikle eleştirilmiştir. Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin Türkçedeki kullanımı sorgulanırken, modernleşme ile Batı'dan gelen ve Türkçede karşılığı olmayan kelimelere de şiddetle karşı çıkılmıştır. Bu kapsamda mebuslar tarafından “dil meselesinin, aziz yurdun çok köklü ve çok özlü ve altı yüz yıldır sürünüp giden bir derdi olduğu”, “hükümetin siyasi kapitülasyonlardan kurtulduğu gibi, dilin de yabancı kaidelerden kurtulması gerektiği” savunulmuştur. Ayrıca konu halkçılık noktasından da değerlendirilerek, “halkın dili ile söylenmesi ve halkın dili ile yazılması gerekliliği” vurgulanmıştır. Dil ıslahı meselesi, “Türk ırkının mazisi ve bilhassa istikbali meselesi olarak görülmüş” ve bu hareket “millî bir hareket” olarak nitelendirilmiştir. Her vesile ile Türkçenin yabancı dillerin boyunduruğundan kurtulması gerektiği vurgulanarak, TBMM'nin bu işte önyak olması gerektiği de savunulmuş, mebuslar bu mücadelenin içinde yer almaya davet edilmişlerdir. Bu konuda, Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi, Şebiri Karahisar Mebusu Sadri Maksudi, Aksaray Mebusu Besim Atalay, Trabzon Mebusu Hasan Saka, Siirt Mebusu İsmail Müştak Mayakon, Maraş Mebusu Hasan Reşit Tankut gibi isimler başta gelmiştir. Bu çalışmaları yürüten isimlerin büyük çoğunluğunun, Osmanlı Devleti'nin son döneminden itibaren eğitim, dil ve edebiyat dünyasında yer almış, Cumhuriyet dönemi dil çalışmalarının içerisinde fiilî olarak bulunan siyasal kimlikli aydın kadrolar olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan, dil meselesinde, mebusların fikir birliğine sahip oldukları ve diğer birçok konuda görülen ayrılıkların yaşanmadığı söylenebilir. Bu durum mebusların, dilin önemi konusunda güçlü bir bilinç ve uzlaşıya sahip olduklarını göstermektedir. Bütün bu unsurlar göz önünde tutulduğunda, dil ıslahı çalışmaları kapsamında, dışarıda yürütülen çok yönlü çabanın meclise de yansıdığı söylenebilir. Bu süreç, mebusların Türk dilinin gelişimine önemli katkılar sunduğunu ve bu konudaki çabaların büyük bir emek barındırdığını ortaya koymaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

In the mid-15th century, as the Ottoman Empire expanded its borders and became an empire, major changes also occurred in the course of the Turkish written language. This change was influenced by factors such as the gradual weakening of national consciousness in accordance with the Ottoman understanding and the penetration of Arabic and Persian languages into the Turkish language. Thus, a triple language was formed with the mixture of Arabic, Persian and Turkish. Arabic and Persian words and rules that entered Turkish stood as

⁷⁹BCA, 30.10.0.0/4.21.19, 08.01.1938.

⁸⁰TBMMZC, Dönem:5, Cilt:23, 02.03.1938, s. 3.

obstacles to blocking its natural flow and path of development, and after a while, rendered it sterile. As a result of all these developments, the Ottoman Empire became a bilingual state from the second half of the 15th century. On one hand, there is the "spoken language" that has progressed in its own natural flow and development since the Seljuk and Anatolian Principalities period, and on the other hand, there is the "written language" that has separated from this language. This situation undoubtedly separated the intellectual community from the public. Ottoman Turkish, which replaced Turkish, reached the Tanzimat period with these features.

Turkish society, which had been under the influence of only Islamic culture and environment for centuries, turned towards the West with the Tanzimat. The ideas related to the "Age of Enlightenment" and "nationalism" movements in the Western world gradually began to affect Turkish society, and some changes occurred in the field of culture and thought. The Tanzimat period in the Ottoman Empire can be considered the beginning of a development both socially and linguistically. During this period, ideas about nationalist movements in the Western world gradually began to affect Turkish society, and some changes occurred in the field of culture and thought. One of the issues emphasized during the Tanzimat period was the simplification of the Ottoman written language. The issue of simplifying the language would gain more importance during the Second Constitutional Monarchy period. Under the influence of the Turkism movement, writers gathered around Genç Kalemler and similar magazines, and worked to simplify the Turkish language and purify it from Arabic and Persian rules.

Language debates that began with the Westernization process are one of the issues inherited from the Ottoman Empire to the Republic of Türkiye. The language policies of the Republican era were based on both ensuring national unity and achieving a major change in mentality required by modernization. For this purpose, important steps have been taken since the early years of the Republic to ensure that Turkish takes its rightful place among the world languages. After the foundation of the Republic of Turkey, on November 1, 1928, the Latin alphabet, which was more suitable for Turkish phonetics, was adopted, and the Turkish Language Research Society was established to carry out studies on purifying and developing Turkish in a more systematic way and language congresses were held.

In this study, it was attempted to examine and evaluate how these steps taken in the field of language were reflected in the Turkish Grand National Assembly. This study, based on official state sources, aims to reveal the perceptions, attitudes, suggestions and initiatives of the deputies regarding the language. In this context, it is aimed to contribute to a better understanding of the process by revealing the contributions of the deputies to the process on the one hand, and the place and importance of the language in the modernization and nationalization process on the other hand. The discussions of this process reflected in the Parliament sessions and the opinions of the deputies are important in understanding both the political atmosphere of the period and how language reforms were perceived in society.

It is seen that the language issue has been addressed as an important agenda item in the Turkish Grand National Assembly since the first years of the Republic. In addition, the fact that the deputies kept the issue on the agenda at every stage of the language revolution clearly reveals the importance and sensitivity they attach to the language issue. In this context, the deputies criticized the effects of foreign words on Turkish and made various attempts to reform the language. It is seen that studies on this subject were carried out in the Turkish Grand National Assembly as early as the 1920s. A "Turkish Language Law" proposal was submitted by Zonguldak Deputy Tunalı Hilmi to purify the Turkish language from foreign words and to elevate, glorify and develop it. In parallel, a Language Committee was established in the Ministry of Education to carry out studies on the Turkish language and all scientific issues related to the Turkish language.

The deputies saw the Language Revolution as a reform that strengthened the independence and identity of the Turkish nation. Even the foreign words in the laws were individually examined and meticulously criticized by the deputies. While the use of words of Arabic and Persian origin in Turkish was questioned, words that came from the West with modernization and had no equivalent in Turkish were also strongly opposed. In this context, it was argued by the deputies that "the language issue is a very deep-rooted and essential problem of our beloved country that has been going on for six hundred years" and that "just as the government got rid of political capitulations, the language should also get rid of foreign rules". In addition, the issue was evaluated from a populist perspective, emphasizing the need to "speak and write in the language of the people." The issue of language reform was seen as "a matter of the past and especially the future of the Turkish race" and this movement was described as a "national movement". It was emphasized on every occasion that Turkish should be freed from the yoke of foreign languages, and it was argued that the Turkish Grand National Assembly should take the lead in this work, and the deputies were invited to take part in this war. In this regard, names such as Zonguldak Deputy Tunalı Hilmi, Şebiri Karahisar Deputy Sadri Maksudi, Aksaray Deputy Besim Atalay, Çanakkale Deputy Ziya Gevher Etili came to the fore. It is seen that the majority of the names carrying out these studies were intellectual cadres with political identities who had taken part in the world of education, language and literature since the last period of the Ottoman Empire and who were actually involved in the language studies of the Republic period.

On the other hand, it can be said that the deputies have a consensus on the language issue and that the disagreements seen on many other issues do not occur. This situation shows that the deputies have a strong awareness and consensus about the importance of language. When all these elements are taken into consideration, it can be said that the multifaceted efforts carried out abroad within the scope of language reform efforts are also reflected in the Parliament. This process reveals that the deputies made significant contributions to the development of the Turkish language and that their efforts in this regard involved great effort.

KAYNAKÇA

- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.
- ATAY, Falih Rıfkı, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul t.y.
- BAĞDEMİR, Abdullah, *Alfabe Raporu*, Nobel Yayınevi, Ankara, 2019.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.18.1.1/25.39.18, 29.06.1927.
- BCA, 30.18.1.1/29.32.20,23.05.1928.
- BCA, 30.18.1.2/32.72.03,21.11.1932.
- BCA, 30.10.0.0/144.32.16,18.05.1933.
- BCA, 30.10.0.0/4.21.19,08.01.1938.
- BİÇİCİ, Mehmet, YILDIZ ÖZLÜ, Zeynep, “Harf İnkılabı Üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Çıkan Tartışmalar Ve Karşıt Görüşler”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. 6, S. 1, Mart 2020, ss.180-197.
- Birinci Türk Dili Kurultayı, Tezler, Müzakere Zabıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2024.
- DEMİR, Gökhan Yavuz, “Türk Tarih Tezi ile Türk Dil Tezinin Kavşağında Güneş-Dil Teorisi”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.11, S.19, 2010, ss.385-396.
- ERCİLASUN, Ahmet B., “Tarihi Akışı İçinde ve Cumhuriyet Döneminde Türk Dili”, *BAL-TAM Türklük Bilgisi Dergisi*, S.1, Eylül 2004, ss.11-23.
- ERCİLASUN, Ahmet B., “Atatürk ve Türk Dil Kurumu”, *Türk Dili*, S.851, Kasım 2022, ss.4-18.
- GÖKALP, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, 9.Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2021.
- İkinci Türk Dili Kurultayı, Tezler, Müzakere Zabıtları*, Türk Dil Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2024.
- İMER, Kamile, *Dilde Değişme ve Gelişme Açısından Türk Dil Devrimi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1976.
- İNAN, Afet, *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998.
- KORKMAZ, Zeynep, “Dilde ‘Doğal Gelişme’ ve ‘Devrim’ Açısından Türk Dil Devrimi”, *Türkoloji Dergisi*, C.4, S.1, 1972, ss.97-114.
- KORKMAZ, Zeynep, *Cumhuriyet Döneminde Türk Dili*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1973.
- KORKMAZ, Zeynep, “Atatürk ve Yazı İnkılabı Üzerine”, *Erdem*, C.11, S.31, 1998, ss.171-178.
- KORKMAZ, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri*, 3.Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- KORKMAZ, Zeynep, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C.I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2023.
- LEVEND, Ağâh Sırrı, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, İkinci Basım, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1960.
- LEVEND, Ağâh Sırrı, “Dilde Özleşme Hareketinin Tarihçesi”, *Dil Devrimi Üzerine*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1967, ss. 14-24.
- ÖZERDİM, Sami N. Özerdim, *Yazı Devriminin Öyküsü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1978.

ÖZDEMİR, Nagihan, “Atatürk Dönemi Türk Dil Kurultayları ve Güneş Dil Teorisi”, *Atatürk Dergisi*, C. 12, S.1, 2023, ss.19-24.

Resmî Gazete, Sayı:1090, 12.01.1929.

SADOĞLU, Hüseyin, *Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003.

ŞAHANGİL, Sinem, “Küreselleşmeye Karşı Ulus Devlet: Milli Kimliğin Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.19, S.36-1, 2016, ss.605-624.

ŞİMŞİR, Bilal N., *Türk Yazı Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), Dönem:2, Cilt:1, 26.08.1923.

TBMMZC, Dönem:2, Cilt:1, 01.09.1923.

TBMMZC, Dönem:2, Cilt:23, 20.03.1926.

TBMMZC, Dönem:3, Cilt:5, 01.11.1928.

TBMMZC, Dönem:4, Cilt:3, 16.07.1931.

TBMMZC, Dönem:4, Cilt:22, 27.05.1934.

TBMMZC, Dönem:4, Cilt:23, 04.06.1934.

TBMMZC, Dönem:4, Cilt:23, 07.06.1934.

TBMMZC, Dönem:4, Cilt:25, 13.12.1934.

TBMMZC, Dönem:5, Cilt:20, 19.11.1937.

TBMMZC, Dönem:5, Cilt:21, 24.12.1937.

TBMMZC, Dönem:5, Cilt:21, 27.12.1937.

TBMMZC, Dönem:5, Cilt:22, 05.01.1938.

TBMMZC, Dönem:5, Cilt:23, 02.03.1938.

TURAN, Şerafettin, ÖZEL, Sevgi, *75. Yılda Türkçenin ve Dil Devriminin Öyküsü*, Dil Derneği Yayınları, Ankara 2007.

TURAN, Murat, “Siyasal Kimlikli Aydınların Dil Devrimi’ne Etkisi (1932-1952)”, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S.9, C.1, 2023, ss. 145-174.

Üçüncü Türk Dil Kurultayı 1936, Tezler Müzakere Zabıtları, Türk Dil Kurumu, Ankara 2024.

VATANDAŞ, Celalettin, *Ulusal Kimlik, Türk Ulusçuluğunun Doğuşu*, Açılım Kitap, İstanbul 2004.

GTTAD

Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>